

УДК 65.011

О.В. Семененко

ЕВОЛЮЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ТЕОРІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ СТІЙКОСТІ

У статті розглянуто основні концептуальні теоретико-методологічні підходи до визначення категорії «економічна стійкість». Висвітлені етапи становлення та розвитку новітніх концепцій із урахуванням трансформаційних перетворень в економіці. Виокремленні основні характеристики, що відображають сутність і структуру економічної стійкості.

There are reviewed basic conceptual theoretical and methodological approaches to the definition of economic stability in the article. There are covered the stages of formation and development of newest conceptions taking into account the transformations in the economy. The main characteristics that represent essence and structure of economic stability are singled out.

Ключові слова: економічна стійкість, стабільність, сталий розвиток.

Як засвідчує світовий досвід, перехід до цивілізованих ринкових відносин, насамперед, залежить від правильно визначених пріоритетів і напрямів чинних економічних реформ. У пострадянських країнах в період їх проведення інституційні структури зіштовхнулися з дефіцитом ефективних інструментальних методів і засобів, що дозволяють їх реалізацію. Відчувалась відсутність адекватної організаційної, інституціональної та інформаційної бази, що негативно вплинуло на падіння стану економіки в цілому та економічну стійкість і стабільність підприємств. Такі підприємства, які діють в умовах невизначеності і ризику, на жаль, опиняються на межі банкрутства.

У сучасних умовах значимість дослідження сутності та умов забезпечення економічної стійкості підприємства обумовлена значною кількістю збиткових підприємств у галузях промисловості.

Так, за даними Міністерства статистики України кількість збиткових підприємств за січень—червень 2013 року збільшилася порівняно з відповідним періодом минулого року з 44,8 % до 45,2 %. Тільки в I-му кварталі цього року кількість збиткових підприємств щодо їх загальної кількості склала 45,3 % проти 38,0 % у 2012 році [1].

Ці дані переконливо свідчать, що в умовах транзитивних перетворень значна частка господарських керівників, менеджерів усіх рівнів таких підприємств ще й сьогодні не готові до подолання проблемних економічних ситуацій, до використання всіх можливостей, внутрішніх і зовнішніх резервів для запобігання негативним наслідкам.

Водночас помітно, що в трансформаційних економіках існують і досить суттєві об'єктивні ризики щодо погіршення фінансово-економічного стану підприємств. Значне зростання конкуренції призводить до втрати їх позиції на ринку або неможливості виходу на нові ринки збуту, до цього також можуть призвести, за умови неврахування, надзвичайно швидкі темпи науково-технічного прогресу, зміни в організаційно-правових формах та формах власності підприємств. Постійна мінливість розвитку підприємницького середовища посилюється також відсутністю стабільної регулятивної державної політики, непосильним податковим навантаженням на малий і середній бізнес, скороченням інвестиційного та інноваційного потенціалів, високою вартістю кредитних ресурсів, неефективною системою захисту інтелектуальної власності і навіть скороченням купівельної спроможності й попиту населення. Все це дестабілізує розвиток виробництва і ефективну підприємницьку діяльність суб'єктів господарювання.

Поряд із зовнішніми чинниками, які негативно впливають на розвиток економічного і фінансового стану підприємств, виділяють і низку внутрішніх: недосконала структура виробництва, відсутність власних коштів, застаріле обладнання, постійні процеси розподілу і перерозподілу власності, низький рівень кадрового і психологічного забезпечення ринкових перетворень тощо.

В умовах активного реформування економічних відносин перед господарськими структурами постає також питання конкурентоспроможності підприємств, їх товарів і послуг. Всі ці та інші проблеми об'єктивно пов'язані із забезпеченням стабільності та стійкості функціонування підприємств.

За цієї умови особливої уваги набуває інтегральне оцінювання і забезпечення стійкого функціонування і розвитку підприємств, особливо в умовах організаційних змін. Складність вирішення даної проблем обумовлена тим, що в сучасній економічній літературі немає єдиного теоретико-методологічного підходу до визначення сутності й практичного механізму реалізації на практиці категорії «економічна стійкість». Саме це і стало основою для розгляду окресленої проблеми.

В умовах переходу до цивілізованої ринкової економіки категорія «економічна стійкість» має в основному прикладний і дискусійний характер. Першопричиною розбіжності думок є термін «стійкість», навколо якого і ведуться основні наукові дискусії. Цю категорію у своїх роботах досліджували: Василенко В., Сумін В., Утробін І. У наукових працях Баканова М., Грачова А., Захарченка В., Колодізева О., Лапуста М., Пустуєва А. також розглядається ця проблема, але з позиції «економічної стійкості». Відійти від традиційного визначення категорії «економічна стійкість» намагалися у своїх економічних працях Ареф'єва О., Городянська Д. та інші

Питаннями управління економічною стійкістю підприємств у ринкових умовах займалися: Анохін С.Н., Жуков П.П., Іванов В.Д., Козирева В.Д., Красовська Н.В.,

Тхор С.О. та інші. Вагомими публікаціями з проблем забезпечення економічної стійкості підприємств України та розподілу її на різновиди стали праці Баранівської Х.С., Брагінець А.М., Добровольської О.В., Кроленко М.С., Махонько Г.А., Проценко Н.Б., Ячменьова В.М. та інших. Всі ці автори досліджували питання, пов'язані із забезпеченням економічної стійкості підприємств різних галузей. Проте в роботах згаданих науковців не зовсім конкретно відображено системний підхід до визначення класифікації видів економічної стійкості в сучасних умовах господарювання для прийняття управлінських рішень. Водночас, мало приділяється уваги і не визначена ступінь впливу чинників зовнішнього та внутрішнього середовища на економічну стійкість підприємств для прийняття рішень в умовах організаційних змін.

Метою даного дослідження є системно-історичне вивчення і порівняльний аналіз у роботах іноземних і вітчизняних науковців щодо основних концептуальних теоретико-методологічних підходів до визначення категорії «економічна стійкість» з урахуванням трансформаційних перетворень викладення свого бачення сутності даної теоретичної і практичної концепції.

Теорія економічної стійкості становить інтерес як з теоретичного, так і з практичного погляду. Поштовхом до розвитку цієї теорії стала гіпотеза «сталого розвитку», яка зародилася в надрах Міжнародної комісії з навколишнього середовища і розвитку, створеною ООН в 1983 році. Формування самого терміна «стійкий розвиток» (англ. *sustainable development*) пов'язують з ім'ям Гру Харлем Брундланд у звіті «Наше спільне майбутнє», що підготовлено для ООН і опубліковано у 1987 році. Ця гіпотеза була введена до наукового обігу для вивчення взаємовідносин людина, природа і суспільство, і, на думку економістів, стала логічним переходом від екологізації наукових знань до соціально-економічного розвитку країн, регіонів і підприємств. «Стойкий розвиток — це такий розвиток, — зазначається в доповіді «Наше спільне майбутнє», — при якому задовольняються потреби теперішнього часу, але не ставляться під загрозу спроможність майбутніх поколінь задовольняти свої потреби» [2]. Поступово ця теорія трансформувалася в термін «стійкий розвиток». Проте головна ідея цієї концепції не змінилася. Вона полягає в тому, що економічний розвиток і підвищення добробуту населення не повинні ставити під загрозу спроможність майбутніх поколінь задовольняти свої потреби.

Між іншим, англійське словосполучення «*sustainable development*» у перекладі українською мовою визначається як «стійкий розвиток», що є найбільш загально-вживаним тлумаченням. До того ж, в українській економічній літературі вживається: сталий, життєздатний, збалансований розвиток. Терміни «стійкість» [3, с. 511], «сталість» [3, с. 509] у перекладі російською мовою означають «устойчивость». Враховуючи ці особливості українського перекладу, можемо резюмувати, що поки що не існує досконалого відтворення вищенаведеного словосполучення, як і однозначного трактування самого поняття «стійкий розвиток».

У різних роботах пропонується та розглядається близько 1000 визначень, які стосуються принципів стійкого розвитку. Частина з них має загальний характер і претендує на роль принципів розвитку «природа-суспільство», інші носять локальний характер і належать до стійкості підприємств.

Більшість науковців погоджується з тим, що забезпечення стійкості функціонування підприємств передбачає: глибокий аналіз взаємозв'язку між рівнем розвитку

господарської діяльності підприємства і його стійкістю, використання науково обґрунтованих рішень управління стійкістю підприємства. Проте цілком зрозуміло, що методологія дослідження проблеми повинна базуватися на правильній теоретичній економічній інтерпретації стійкості.

Аналізуючи різні погляди більшості економістів, можемо зазначити, що сьогодні науковий підхід до цієї категорії зосереджений переважно на фінансових аспектах розвитку та інвестиційній діяльності підприємства. У більшості випадків у науково-економічній літературі поняття «економічна стійкість» зводять до здатності підприємства (фірми) утримувати рівновагу, економічну стабільність, фінансову стійкість, економічну ефективність, конкурентоспроможність товарів і послуг, економічну безпеку, життєздатність, адаптивність тощо, тобто здатність підприємства не змінювати, або дотримуватися відповідних темпів його розвитку.

Один із раціональних підходів полягає у розвитку концепції економічної рівноваги, яку заклали представники класичної економічної теорії: Маркс К., Міль Д., Рікардо Д., Сей Ж.-Б., Сміт А. Вагомий внесок у теорію рівноваги зробили також Вальрас Л., Курно А., Маршалл А., Парето В., Фішер І. та інші відомі економісти.

Серед економічних досліджень вагоме значення має праця відомого англійського економіста А. Сміта «Дослідження про природу та причини багатства народів», яка вийшла у світ у 1776 році. В одній із глав цієї роботи, а саме «Про природну та ринкову ціну товарів», автор зазначає таке: «... природна ціна немовби являє собою центральну ціну, до якої постійно тяжіють ціни всіх товарів. Різні випадкові обставини можуть інколи тримати їх на значно вищому рівні й часом дещо знижують їх порівняно з нею. Але хоч би якими були перешкоди, які відхиляють ціни від цього стійкого центра, вони постійно тяжіють до нього» [4, с. 41]. Із цього можна зазначити, що поняття рівноваги на прикладі різних цін усіх однотипних товарів розглядається Адамом Смітом як нормальний («природний», «стійкий») стан певного об'єкта.

У своїй роботі «Засади політичної економії і оподаткування», яка побачила світ у 1817 році, Д. Рікардо теж визначає поняття «природних цін», вказуючи на те, що з ними прагнуть збігтися ціни продажу різноманітних благ попри вплив «тимчасових або випадкових причин» [5, с. 92].

Помітним явищем у подальшому розвитку концепції рівноваги став вихід праці основоположника математичного напряму в політичній економії А. Курно «Дослідження математичних принципів теорії багатства» (1838 р.), де з'являється нове поняття «часткова рівновага». Економічна інтерпретація часткової рівноваги означає рівновагу на окремому ринку, тоді як загальна рівновага передбачає збалансованість на всіх ринках одразу. Проте А. Курно відкидав можливість дослідження проблем загальної економічної рівноваги з використанням математичного апарату, а зосереджувався лише на частковій рівновазі [6, с. 443]. У цьому якраз була його методологічна помилка, оскільки математичний апарат в умовах цивілізації, поряд із діалектичною філософією і діалектичною економічною логікою, стає ще й математичною економікою, побудованій на економіко-математичному моделюванні.

У працях Д. Мілля «Основи політичної економії» (1848 р.) простежується якісно новий підхід до концепції рівноваги. У ній започатковано засади теорії рівноваги та виділено статистичні та динамічні аспекти [7, с. 325].

У своїй праці «Елементи чистої економії, або теорія суспільного багатства», яка отримала назву замкненої моделі економічної рівноваги (вийшла у світ у двох частинах у 1874 та 1877 рр.), відомий економіст-дослідник Л. Вальрас, розглядаючи розвиток теорії загальної економічної рівноваги доводить, що економіка в умовах вільної конкуренції досягає стану рівноваги, який характеризується максимумом індивідуальних функцій корисності при заданих обмеженнях. Розглядаючи обмін товарами, він формулює теорему загальної рівноваги. Згідно з цією теоремою «Досконала, або загальна рівновага ринку має місце лише в тому випадку, якщо ціна двох будь-яких товарів, одного в іншому, дорівнює відношенню цін і того, і іншого в якому-небудь третьому (товарі)» [8, с. 98].

Таким чином, Л. Вальрас зробив спробу створення замкненої математичної моделі загальної економічної рівноваги на базі принципу суб'єктивної корисності. Л. Вальрас, розглядаючи економічну рівновагу, поєднав у своїй теорії підприємство, як виробника, та домогосподарство, як споживача. За Л. Вальрасом, ця рівновага залежатиме від витрат підприємства (вони дорівнюють продажній ціні) та валового прибутку (дорівнюють витратам домогосподарств). Головним економічної статичної рівноваги поставлено підприємство. У моделі Л. Вальраса ціни чинників виробництва дорівнюють витратам підприємств, які дорівнюють його валовому прибутку, а останні, своєю чергою, дорівнюють споживчим витратам власників виробничих послуг. Іншими словами, рівноважний стан ринків досягається за умови, якщо попит і пропозиція продуктивних послуг рівні, існує постійна стійка ціна на ринку продуктів, і підкупна ціна продуктів дорівнює витратам, які є цінами чинників виробництва. Дію цих законів можливо застосувати до товару або послуг на споживчому та виробничому рівнях, що й забезпечить рівновагу.

Теорія Л. Вальраса — це теорія економічної статички, яка не враховує чинників ризику та невизначеності, циклічних коливань, технічних нововведень тощо [9, с. 264].

Модель Л. Вальраса, хоча і є логічно завершеною, але має занадто абстрактний характер, оскільки не взято до уваги багато важливих елементів реального економічного життя. Окрім відсутності накопичення, до надмірних спрощень слід віднести: статичність моделі (передбачається незмінність запасу і номенклатури продуктів, а також незмінність способів виробництва і споживчих переваг); припущення про існування досконалої конкуренції й ідеальної інформованості суб'єктів виробництва [10].

Розглядаючи дану модель, слід зазначити, що при подібній рівновазі всі доходи рівні витратам і цінність будь-якого продукту виробництва дорівнює цінності використаних факторів виробництва, де формування цінностей підкоряється закону альтернативних витрат. Також відсутній прибуток підприємця.

Варто наголосити, що проблеми економічного зростання, інновацій, зміни споживчих смаків і потреб, економічних коливань і циклів залишилися за межами моделі Л. Вальраса.

На відміну від Л. Вальраса, німецький економіст Йозеф Шумпетер в роботі «Теорія економічного розвитку» дослідив умови статичної рівноваги, розробив теорію економічного розвитку, зосереджуючи увагу на тих внутрішніх чинниках, які викликають економічний розвиток системи. Центральними у згаданій теорії стали такі дві

фундаментальні ідеї: найкраще використання наявних ресурсів і рівновагу (часткове — у А. Маршалла, загальне — у Л. Вальраса).

Внесок Й. Шумпетера в економічну теорію полягає саме в тому, що він досліджує ті чинники, які «підривають» рівновагу ринкової системи з внутрішнього середовища. Цими внутрішніми чинниками стають нові виробничі комбінації, які й визначають динамічні зміни в економіці. Й. Шумпетер виокремлює кілька видів принципово нових комбінацій факторів виробництва: створення нового продукту, використання нової технології виробництва, використання нової організації виробництва, відкриття нових ринків збуту і джерел сировини. Нові комбінації факторів виробництва отримали назву «нововведення» [11].

Ринкове (підприємницьке, капіталістичне) виробництво, за Й. Шумпетером, не може існувати без постійних революційних змін у техніці й технології, освоєння нових ринків збуту, реорганізації ринкових структур. Такі постійні інновації, які реалізуються у виробничому процесі, є головним джерелом прибутку, неіснуючого в системі простого відтворення (або, за висловом Й. Шумпетера, господарського кругообігу). Прибуток, за Й. Шумпетером, розглядається як винагорода за підприємницьку діяльність, за реалізацію раніше невідомих ринкових можливостей. Він має місце лише тоді, коли економіка знаходиться в постійному русі, в процесі динамічного розвитку. Прибуток — це те, до чого прагне підприємство, як до одного з головних чинників економічної стійкості.

Важливу роль у дослідженні внутрішніх факторів економічного зростання Й. Шумпетер приділяв кредитним ресурсам, розглядаючи їх як найважливішу умову використання існуючих факторів для створення нових виробничих комбінацій. На його думку, банківський кредит виявляється тісно пов'язаним із феноменом економічного розвитку, а гроші виконують функцію не просто засобу обігу і вимірювача цінностей, а й відіграють роль каталізатора економічного зростання, в тому числі через посередництво прибутку і відсотка.

Вагомий внесок у розробку концепції рівноваги зробив А. Маршалл, надрукувавши у 1890 р. працю «Принципи економічної науки». М. Мілгейт, як один із дослідників-еволюціоністів цієї концепції, визначає відмінність підходу А. Маршалла порівняно з моделлю Л. Вальраса: «Ця остання вимога маршалліанського аналізу — ідея про неістотність побічних ефектів при розгляді окремих ринків... виникає, очевидно, з його звички представляти теорію рівноваги мовою кривих попиту та пропозиції для окремих ринків (з відповідними ним поняттями репрезентативних споживачів та фірм)» [12, с. 291].

Концепція Й. Шумпетера отримала свій розвиток і в роботах Л. Мізеса, Ф. фон Хайєка та інших економістів-неолібералів.

Формування і розвиток концепцій економічної рівноваги та стійкості в кінці ХХ ст. головним чином розглядалися на регіональному або макрорівнях, хоча стійкість національної, світової та регіональної економіки і її різновиди неможливі без стійкого розвитку підприємства (фірми).

На світовому рівні перший теоретичний і практичний науковий досвід у дослідженні стійкості на мікрорівні отримали такі провідні фахівці, як: Берроу Р., Вальд В., Гросман Г., Дебре Ж., Ерроу К., Кейнс Дж., Клауер Р., Ланг О., Мілгейта М., Нейман Дж.,

Патинкин Д., Фелпса Е., Хікс Дж. та інші західноєвропейські та північноамериканські економісти. Вони дійшли висновку, що в умовах цивілізованого ринку, успіх фірми, її стійкий розвиток залежить від сукупності таких властивостей, як: гнучкість і швидкість реагування на зміни кон'юнктури ринку, конкурентоздатності підприємства і виробництва продукції та послуг, інвестиційної та інноваційної активності, високої ліквідності, фінансової стабільності й широкого використання досягнень глобалізаційних процесів.

Докорінні зміни у соціально-політичному і, насамперед, в економічному житті більшості пострадянських країн, в тому числі і в Україні, поставили перед науковцями необхідність продовження дослідження і розв'язання проблем економічної стійкості підприємства (фірми). Крім того, особливості переходу до цивілізованої ринкової економіки в Україні, які не мали прецедентів у світовій практиці, поставили перед науковцями і господарюючими суб'єктами нові вимоги: на основі світових досягнень економічної науки, в умовах суттєвих змін форм власності й організаційно-правових форм господарювання, наявності серйозних дестабілізуючих, в тому числі зовнішніх ідеологічних і політичних факторів, забезпечити не тільки концептуально, а й практично проблему життєдіяльності і стійкості функціонування підприємств. Це новий крок в економічній науці, у якому вирішальне значення матиме еволюційна теорія, яка будується не на абстрактних моделях та формальних змінах, а на системному підході.

За останні два десятиліття серед таких наукових досліджень виділяються праці: Богданова І.Я., Василенко В.О., Голікова В.І., Колодізева О., Єрмощенко М.М., Лапуста М.Г., Прокопенко І.Д. та інших.

Так, І.Я. Богданов вважає, що «стійкість економіки відображає міцність та надійність її елементів, вертикальних, горизонтальних та інших зв'язків системи, здатність витримувати зовнішні та внутрішні навантаження. Таким чином, стійкість та розвиток – важливі характеристики економіки як єдиної системи» [13].

В.М. Ячменева, досліджуючи питання взаємозв'язку між рівновагою та стійкістю, робить висновок, що більш загальною категорією є стійкість. При цьому посиляється на В.П. Боголепова, який зазначає «...стійкість» — це здатність підприємства адаптуватися до зовнішніх умов та протистояти їм для свого самозбереження певний проміжок часу, а «рівновага» — це частковий випадок стійкості, який розглядається як співвідношення певних факторів» [14].

В.А. Сумін визначає стійкість як «економічну стабільність» (рівновагу), як стан економічної системи, яка повинна бути збалансованою і розвиток якої здійснюється на основі врівноваження двох різноспрямованих факторів (наприклад: попит і пропозиція, витрати і дохід). Рівновага може бути нестійкою (короткочасною) і стійкою (тривалою). Також під станом стабільності розуміється здатність економічної системи, що наштовхнулася на несприятливе відхилення за межі її припустимого значення, повернутися у стан рівноваги за рахунок власних ресурсів, позик, перепрофілювання виробництва тощо [15].

О. Колодізев та К. Нужний визначають поняття «економічна стійкість» як стан рівноваги або здатність повертатися в цей стан відкритої соціально-економічної системи (підприємство) після того, як мало місце виведення з цього стану зовнішніми й внутрішніми збурюючими впливами за рахунок ефективного використання усіх видів

ресурсів із подальшою спроможністю забезпечувати оптимальний процес їх поповнення [16].

А.С. Барканов під економічною стійкістю розуміє «наявність інноваційного потенціалу стійкого розвитку та його ефективне використання для нейтралізації зовнішніх факторів й факторів дестабілізації» [17, с. 39].

В.І. Захарченко економічну стійкість розглядає як комплекс властивостей організаційної, інноваційної, логістичної виробничої, фінансово-кредитної діяльності з урахуванням їх взаємовпливу та взаємодії [18, с. 9].

М.Г. Лапуста визначає економічну стійкість як рівноважний збалансований стан економічних ресурсів, що забезпечує стабільну прибутковість і нормальні умови для розширеного відтворення стійкого економічного росту в тривалій перспективі з урахуванням найважливіших зовнішніх і внутрішніх чинників [19].

Якщо за аналогією спробувати використати це визначення щодо підприємства, то така спроба, швидше за все, буде некоректною, тому що підприємство у переважній більшості випадків є надзвичайно складною виробничо-технологічною системою, що характеризується великою кількістю елементів і взаємозв'язків.

Істотний внесок в оцінку стійкого розвитку підприємства зробив В.О. Василенко в роботах «Менеджмент устойчивого развития предприятия» і «Антикризове управління підприємством». Автор досліджує питання стійкого розвитку організації не з позицій взаємодії із навколишнім природним середовищем у напрямку екологізації виробництва, впровадження ресурсозберігаючих безвідходних технологій, а в основному зосереджується на обґрунтуванні стійкості підприємства як соціально-економічної системи, синтезуючи досвід точних і природознавчих наук, що підвищує об'єктивність таких досліджень. Стійкість підприємства він розуміє «як здатність господарюючого суб'єкта зберігати працездатний стан щодо досягнення запланованих результатів за наявності збурюючих викликів» [20, с. 306]. З погляду В.О. Василенко, тільки врахування і нейтралізація негативних зовнішніх впливів дозволить підвищити рівень обґрунтованості управлінських рішень у напрямі досягнення стійкого розвитку. До того ж, такий підхід, у зв'язку з комерційною таємницею, не дозволяє повною мірою визначитися з набором економічних показників, які б оцінювали стійкий розвиток підприємства.

Таким чином, огляд економічної літератури, наукових статей і монографій виявив деякі наукові розбіжності у визначенні сутності категорії «економічна стійкість». Так, на підставі проаналізованого, можемо сформулювати власне бачення цієї проблеми з позиції «менеджера підприємства».

На думку автора, «економічна стійкість» — це такий стан, який забезпечує єдність функціонування елементів процесу праці на всіх стадіях кругообігу капіталу, постійне відтворення і нарощування запланованих фінансово-економічних результатів в умовах постійного впливу дестабілізуючих факторів внутрішнього і зовнішнього характеру.

З одного боку, цілком природно, що будь-яка організація може функціонувати лише за умов існування і взаємозв'язку предметів праці, засобів праці та виконання певних функцій людиною з її робочою силою. З іншого — економічна стійкість (досягнення запланованих фінансово-економічних результатів) завжди передбачає

дотримання відповідних пропорцій між усіма складовими відтворювального процесу, не зважаючи на протидію факторів внутрішнього і зовнішнього впливу.

1. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>; 2. Правовые документы. Основные положения Повестки – 21 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.eco.iuf.net/pov21.html>; 3. Ганич Д.І. Російсько-український і українсько-російський словник / Д.І. Ганич, І.С. Олійник. – 6-те вид., стер. – К.: МП «Фенікс», 1992. – 560 с.; 4. *Смит А.* Добробут націй: дослідження про природу та причини добробуту націй: пер. с англ. – К.: Port-Royal, 2001. – 592 с.; 5. Юхименко П.І. Історія економічних учень: підручник / П.І. Юхименко, П.М. Леоненко. – К.: Знання, 2005. – 583 с.; 6. *Базилевич В.Д.* Історія економічних учень: підручник: у 2 ч. – Ч. 1./ За ред. В.Д. Базилевича. – 2-ге вид., випр. – К.: Знання, 2005. – 567 с.; 7. *Милль Д.С.* Основы политической экономии: пер. с англ. / Под ред. А.Г. Милейковского. – М.: Прогресс, 1980. – 496 с.; 8. *Вальрас Л.* Элементы чистой политической экономии или теория общественного богатства / Л. Вальрас. – М.: Изобраз, 2000. – 448 с.; 9. Історія економічних учень: підручник / Л.Я. Корнійчук, Н.О. Татаренко, А.М. Поручник [та ін.]; За ред. Л.Я. Корнійчук, Н.О. Татаренко. – К.: КНЕУ, 2001. – 564 с.; 10. *Агапова И.И.* История экономической мысли Л. Вальрас. Создание модели общего экономического равновесия [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.gumer.info/bibliotek_Vuks/Econom/agap/09.php; 11. *Агапова И.И.* Теория общего равновесия и экономического развития. Экономические взгляды Й. Шумпетера [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.enbv.narod.ru/text/Econom/agapova_lem/str/p22.html; 12. Економічна теорія / Под ред. Дж. Итуэлла, М. Милгейта, П. Ньюмена: пер. с англ. – М.: ИНФРА-М, 2004. – 931 с.; 13. *Богданов И.Я.* Экономическая безопасность России: теория и практика / И.Я. Богданов. – М.: ИНФРА, 2010. – 410 с.; 14. *Ячменева В.М.* Концепция экономической устойчивости предприятий / Валентина Ячменева // Культура народов Причерноморья. – 2006. – № 74. – Т.1. – С. 94–97; 15. *Сумин В.А.* Устойчивость системы управления предприятием в условиях его экономической безопасности / В.А. Сумин // Материалы международной научно-практической конференции. – Донецк: Дон НТУ, 2001. – С. 159–161; 16. *Колодізєв О.М., Нущний К.М.* Дослідження сутності та змісту економічної стійкості підприємства // науч.-техн. сб.: Коммунальное хозяйство городов. – 2007. – № 78. – С. 238–243; 17. *Барканов А.С.* Оценка экономической устойчивости строительного предприятия / А.С. Барканов // Экономика строительства. – 2005. – № 8. – С. 35–43; 18. *Захарченко В.И.* Экономическая устойчивость предприятия в переходной экономике / В.И. Захарченко // Машиностроитель. – 2002. – № 1. – С. 9–11; 19. *Ланушта М.Г.* Определение характера финансовой устойчивости предприятия // Финансовый менеджмент. – 2008. – № 8. – С. 15–17; 20. *Василенко В.О.* Антикризове управління підприємством: навч. посіб. / В.О. Василенко. – Вид. 2-ге, виправл. і доп. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 504 с.